

Kai „Minerva“ dar nesivadino „Minerva“: pirmojo metalo apdirbimo ir mašinų fabriko Kaune įkūrėjas Tomas Heidukevičius (*Tomasz Hejdukiewicz*)

Dr. Arminas Štuopys

Klaipėdos universitetas, Jūros technologijų ir gamtos mokslų fakultetas, Bijūnų g. 17, LT-91225 Klaipėda
El. p. arminas.stuopys@gmail.com

Asta Miltenytė

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Dokumentinio paveldo tyrimų departamentas, Gedimino pr. 51,
LT-01109 Vilnius
El. p. asta.miltenyte@lnb.lt

Anotacija. Straipsnyje aptariamos pirmojo metalo apdirbimo fabriko Kaune įkūrimo aplinkybės: data (1862 m. ruduo), įkūrėjo (bajoras Tomas Heidukevičius) pavardės rašyba, veikla pirmaisiais darbo metais, aprašomas kompanjonų prisijungimas kapitalu ir bendrovės sudarymas. Cituojami dokumentai, aptariami kapinių apžiūros rezultatai, paneigiantys mitą, kad fabrikas nuo pat pradžių vadinosi „Minerva“ ir kad pirmasis jo savininkas – bajoras M. P. Rekošas. T. Heidukevičiaus „sugražinimas“ į Lietuvos pramonės raidos istoriografiją leidžia paaiškinti jo inicialais pažymėtų kapinių artefaktų kilmę.

Esminiai žodžiai: *Tomas Heidukevičius, Kaunas, bendrovė „T. Heidukevičius ir Kompanija“, fabrikas „Minerva“, M. P. Rekošas.*

Abstract. The article discusses the circumstances surrounding the establishment of Kaunas' first metalworking factory. It delves into details such as the founding date (Autumn of 1862), the spelling of the founder's name — nobleman Tomas Heidukevičius (also known as Tomasz

Hejdukiewicz) — the initial activities of the factory, capital procurement, and the establishment of the company. Through presented documents and a cemetery inspection, this article refutes the misconception that the factory was originally named “Minerva” and that its first owner was nobleman Mikalojus Pranciškus Rekošas. The “reintroduction” of Heidukevičius into the historiography of the development of Lithuanian industry sheds light on the origin of artifacts found on his gravestone bearing his initials.

Keywords: *Tomas Heidukevičius, Kaunas, T. Heidukevičius and Company, Minerva factory, M.P. Rekošas.*

Įvadas

Akademinio ir turistinio pobūdžio leidinių bei publikacijų apie XIX a. Kauno sunkiosios (metalurgijos, metalo apdirbimo, mašinų gamybos) pramonės raidą, stambių fabriekų susikūrimą būta nemažai, tačiau dauguma XX a. antrosios pusės darbų – ideologizuoti sovietmečio laikotarpio opusai, „klasių kovos“ epizodų, ekonominių-višuomeninių formacijų raidos, objektyvesni XIX a. ekonominės istorijos aprašymai¹, dažniau lengvesnio pobūdžio turistinė-pažintinė lektūra² ar proginio-jubiliejinio pobūdžio dienraščių straipsniai³. Deja, dauguma šių tekstų parašyti laikantis ideologinių nuostatų, todėl grimzta užmarštin. Jei senesius akademinis leidinius dar skaito jų autorių biografai, istorikai, tai kita literatūra bus tik kartkartėmis pavartoma gidų ir bibliofilų.

Minėtoji literatūra po truputį revizuojama: atsisakoma ideologinių nuostatų, gilinamasi į atskirų įmonių kūrimosi ir veiklos detales, žinomi faktai papildomi nutylėtais ar atrastais istoriniais duomenimis, naujoji lektūra pritaikoma turistiniams,

---

¹ ČERNECKIS, V. Kapitalistinės pramonės formavimasis ir vystymasis Kaune XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje (1861–1913 m.). *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, t. 9, 1967, p. 57–81; ЧЕРНЕЦКИС, В. Ю. *Развитие города Каунаса в эпоху капитализма (1861–1913)*. Диссертация на соискание ученой степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1968; МЕРКИС, В. *Развитие промышленности и формирование пролетариата в Литве в XIX в.* Вильнюс: Минтис, 1969; DALANGAUSKAS, V. Ūkinių metalo dirbinių gamyba ir asortimentas Lietuvos metalo apdirbimo įmonėse iki 1940 m. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija*, 1972, t. 1, p. 31–45.

² SEMAŠKA, Algimantas. *Kaunas: mažasis vadovas*. Vilnius: Mintis, 1988, p. 12; *Kaunas: turistui apie miestą*. Sudarytojas Algimantas Semaška. Vilnius: Mintis, 1977, p. 22; GULBINSKIENĖ, A.; ČERNECKIS, V.; KEŽINAITIS, P. *Kaunas: jo praeitis, dabartis ir ateitis*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960, p. 42.

³ ČERNECKIS, V. Vienos įmonės istorija. *Kauno tiesa*, 1960, lapkr. 3; KUMPIKAS, Leopoldas. Pasikeitimai milžiniški: šimtas metų Kauno mašinų gamybos ir metalų apdirbimo pramonei. *Kauno tiesa*, 1962, birž. 9, Nr. 135, p. 2, 5; KUMPIKAS, Leopoldas. Didžiosios Kauno metalo apdirbimo gamyklos XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. *Kraštotyra*, 1985, [Kn.] 19, p. 33; KUMPIKAS, Leopoldas. Kauno mašinų gamybos pramonė. *Kauno tiesa*, 1982, rugs. 24, Nr. 220, p. 3.

pažintiniams ir reprezentaciniams-reklaminiams poreikiams, pasirodė ir pirmosios monografijos apie atskiras įmones ir jų savininkus⁴. Norėtusi papildyti XIX a. Kauno miesto ir sunkiosios pramonės raidos istoriją naujomis, daugiau susistemintomis žiniomis apie pirmąjį miesto metalo bei mašinų fabriką ir ypač apie jo įkūrėją. Istorikams, istorijos mėgėjams ir kauniečiams ši iki Pirmojo pasaulinio karo veikusi įmonė geriau žinoma „Minervos“ pavadinimu. Šis fabriko pavadinimas XIX a. nebuvo pirmasis, tačiau istorinėje ir pažintinėje literatūroje jis dažniausiai ne visai pelnytai siejamas išimtinai tik su Mikalojumi Pranciškumi Rekošu (1832–1911). Gali būti, kad Rekošo pavardę bus girdėjęs ir koks miesto istorijai ar architektūrai neabejingas kaunietis, einantis dabartiniu Vytauto prospektu pro senosios Kauno autobusų stoties pastatą – paskutiniams įmonės egzistavimo dešimtmečiais buvusią fabriko kontorą (1894 m. N. Andrejevo projektas). M. P. Rekošo, kaip mes bandome įrodyti, vėlesnio įmonės savininko, pavardė aptinkama reklamoje senoje periodinėje spaudoje, bibliotekose ir kolekcininkų rinkiniuose „išsimėčiusiuose“ įmonės produkcijos kataloguose⁵, firminiuose fabriko blankuose, laikotarpį iki Pirmojo pasaulinio karo aprėpiančiuose atsiminimuose. Juose fabrikas, jo savininkas dažniausiai minimi architektūrinių detalių, bažnytinės⁶ ir kapų įrangos gamybos, Kauno Šv. Kryžiaus (karmelitų) parapijos reikalų kontekste⁷ ir pan.

Tačiau ne M. P. Rekošas buvo šio fabriko įkūrėjas ir pirmasis savininkas, ką, mūsų manymu, pernelyg lakoniškai, paviršutiniškai, prieštaringai liudijo ir tarpukario⁸ bei

⁴ AKMENYTĖ-RUZGIENĖ, Vilma; MILERYTĖ, Giedrė. *Volfas Engelman: bravoro istorija nuo 1853 m.* Kaunas: Kopa, 2011; SNITKUVIEVĖ, Aldona. *Tilmansai ir jų palikimas Kaune.* Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2018.

⁵ *Прейс-куронт машинам и земледельческим орудиям, равно как и разным чугунным изделиям, приготовляемым на чугуно-медно литейном и машиностроительном заводе «Минерва» в Ковне, принадлежащем Николаю Рекош: цены на 1895 год.* Ковна, 1894; *Špižo vario liejamoji ir mašinų dirbamoji dirbtuvė vardu „Minerva“.* M. Rekošo Kaune: kainininkas 1907 met. Kaunas, 1907; *Mašini ir ukio padargu dirbtuvė vardu „Minerva“* M. Rekošo Kaune įsteigta 1860 met. = *Чугунно-литейный и машиностроительный завод „Минерва“ Н. Рекошъ в Ковне: каталогас Nr. 50.* Kaunas, 1912. Be knygos pavidalo katalogų, buvo gausiai leidžiami apie 50x70 cm dydžio vieno lapo (dažniausiai dvi-pusio) katalogai pavadinimais „Чугунно литейный завод МИНЕРВА в г. Ковне. Н. Рекош“, kartais su gretutine antrašte lietuvių kalba „Špižo liejamoji dirbtuvė „Minerva“ Kaune. M. Rekosz“ ir pan. Du yra Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, vienas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, vienas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje, vienas Kauno technologijos universiteto bibliotekoje (dingęs), pora mums žinomose asmeninėse kolekcijose. Šiaulių „Aušros“ muziejuje yra mažas 1903 m. reklaminius lapelis „От завода земледельческих машин и орудий Н. Рекош в Ковне“. 1925 m. tie katalogai jau buvo retenybė, apie tai liudija skaitytojo paklausimas „Vienybėje“ (1925, rugpj. 7, Nr. 32, p. 255): „(...) Kur galima būtų gauti braižiniai šventorių ir kapinynų vartų?“ ir redakcijos atsakymas: „Tokių braižinių prieš karą buvo išleidusi „Rekošo fabrika“ Kaune. Tie braižiniai labai plačiai buvo paskleisti per visą Lietuvą. Gal Tamstai pasisektų kur nors jų užtikti.“

⁶ Iš Vegerių. *Tėvynės sargas*, 1901, Nr. 6/10A, p. 20: „(...) Kauno pabirkantas, p. Rekašius, tokias lentas pigiai lieja iš nerūdyjamo metalo (...)“

⁷ VAIŽGANTAS. *Raštai.* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, t. 15, p. 201.

⁸ „Rekošo mašinų statomasis fabrikas „Minerva“ įsteigtas 1860 m. (...)“ – tik tokiu šiame straipsnyje norimu paneigti teiginiu fabriką trumpai apibūdina dažnai cituojamos tarpukario išleistos studijos

minėtoji sovietmečiu išleista istorinė (mokslinė) literatūra. Šis faktas vis dar neaptartas šiandienos populiariuosiuose šaltiniuose⁹. Deja, ne ką geresni reikalai ir šių dienų jaunųjų istorikų darbuose, kurie dažniausiai tiražuoja, nekritiškai kartoja pirmtakų teiginius, nevykusias pavardžių formas¹⁰. Apskritai pirmosios Kauno metalo apdirbimo ir mašinų gamybos įmonės istorijoje itin santūriai minima paslaptinga asmenybė, nežinia iš kur fabriko pirmaisiais egzistavimo metais trumpam „nušvitusi“ ir po poros metų dingusi, sunkiai „apčiuopiama“ archyvuose ir įvairiose skaitmenų formose – bajoras architektas *Tomasz Hejdukiewicz*. Lig šiol šio žmogaus pavardė mokslinėje ir pažintinėje literatūroje rašoma transliteruota iš rusų kalbos – Т., kartais E. Gaidukevičius arba Geidukevičius (rus. *Фома Гайдукевич, Гейдукевич*) (paryškinta autorių). Tiesa, istoriniuose dokumentuose ir senojoje spaudoje šio žmogaus pavardės ir vardo rašyba taip pat yra įvairi, todėl cituodami šiuos šaltinius paliekame tokią pavardės formą, kokia ji nurodyta aptariamame šaltinyje, o savo tekste naudojame sulietuvintą įmonės įkūrėjo pavardės formą, paimtą iš reklamų lenkiškoje spaudoje – Heidukevičius. Mūsų nuomone, čia pristatomų tyrimų rezultatai įrodo, kad ir šios kalbinio pobūdžio (transkribavimo, transliteravimo) aplinkybės lėmė būsimo „Minervos“ fabriko įkūrėjo užmarštį.

Darbo tikslas, uždaviniai ir metodai

Taigi, iš įvairių šaltinių analizės seka, kad būtina patikslinti T. Heidukevičiaus fabriko sukūrimo aplinkybes: pradinio kapitalo kilmę, pirmųjų įmonės darbo metų, tolesnės raidos ypatybes (produkcijos pobūdį, valdymo modelius), tikrąjį M. P. Rekošo vaidmenį fabriko kūrime ir valdyme, atsekti fabriko pavadinimų ir juridinio statuso kaitą. Pradinės fabriko raidos istorijoje reikia atsakyti į klausimus apie tikrojo fabriko

apie krašto pramonę vienas iš autorių dr. J. Etingerys „Lietuvos pramonė jos praeityje ir dabartyje“. In ETINGERYS, J.; LIUTERMOZA, M. *Lietuvos pramonė*. Kaunas, 1923, t. 1, p. 14.

⁹ Pavyzdžiui, Kauno viešosios bibliotekos tinklapyje paskelbta teminė paroda, kurioje išsamiai pristatomos tarpukariu Kaune veikusios metalo pramonės įmonės. Aptariamos ir šios pramonės šakos ištakos XIX a. Būsimosios „Minervos“ įkūrėjas neminimas, tik pažymima, kad „1862 m. (...) įsikūrė metalo fabrikas „Minerva“ (...) 1864 m. fabriką nupirko Mikalojus Pranciškus Rekoša“. Antrojo savininko pavardė čia pateikiama iškraipyta, bet visgi atpažįstama forma, tačiau kiti teiginiai, susiję su datomis ir įmonės pavadinimu, tikslintini. Žr.: *Nuo varžtų iki mašinų: metalo pramonė Kaune 1918–1940 m.* Parengė A. Surblys, E. Rudminaitė, A. Krištaponytė, G. Gibavičienė. Prieiga per internetą: <https://knyga.kvb.lt/lt/parodos/temines-leidiniu-parodos/item/108-nuo-varztu-iki-masinu-metalo-pramone-kaune-1918-1940-m>.

¹⁰ Naujausias pavyzdys – 2021 m. VDU apginta disertacija, kurios autorius vienur aptariamos įmonės įkūrėją vadina „bajoru (architektu) T. Geidukevičiumi“ (p. 101), kitur (p. 105) – dvarininku (nesugebėta išversti rusiško termino „дворянин(?)“ kartu su „N. Rekošiumi“ statomas į vieną gretą su J. Tiškevičiumi, nors tai skirtingų interesų grupių ir turtinių galių asmenys. Žr.: KASPARAVIČIUS, Gediminas. *Pramonės kapitalistų socialinės grupės sandara ir raida Vilniaus ir Kauno gubernijose XIX a. pab. – XX a. pr.: mokslo daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2021.

įkūrėjo pavardės formą, identifikuoti šią asmenybę, jos kilmę, sužinoti daugiau biografijos detalių ir likimą.

Pabrėžtina, kad šiame tekste norėtume apsiriboti pradiniu įmonės funkcionavimo laikotarpiu – XIX a. septintojo dešimtmečio pradžia. Ne į visus iškilusius klausimus šiame tyrimų etape ir pristatomame straipsnyje galėjome atsakyti, todėl keliamo hipotezės, darome prielaidas, kur įmanoma – bandome jas patikrinti. Tyrimų prielaidas grindžiame surastais dokumentais, empiriniais duomenimis ir loginėmis išvadomis. Jas pateikiame skaitytojų teismui, tačiau manome, kad pagrindinė tyrimų užduotis – įmonės įkūrėjo asmenybės identifikavimas, pirmųjų jos funkcionavimo metų veiklos ypatybių rekonstrukcija.

Čia pristatytų tyrimų rezultatai turi ir praktinių aspektų, susijusių ne tik su pramonės ar regiono istorija, bet ir su paveldosauga, menotyra, nekropolistika. Transkribavimo ar transliteravimo neiškraipyta būsimosios „Minervos“ įkūrėjo pavardė leidžia įvardyti įmonės įkūrimo aplinkybes ir pirmųjų raidos metų įvykius. Po to jau galima patikimiau identifikuoti skirtingo pobūdžio ankstyvąją minėtos įmonės produkciją, iššifruoti atribucinius įrašus metaliniuose nekropolistikos dirbiniuose ir t. t., tačiau čia pernelyg nesiplečiame, tai būtų jau kitų, daugiau eksperimentinių tyrimų tikslas.

Taigi, darbe taikyta paruošiamoji archyvinių ir spausdintinių šaltinių paieška bei analizė, o jos rezultatai drauge su biografinio tyrimo metodu, taikant bendrosios logikos taisykles, kur trūko duomenų – ir interpretacinio pobūdžio prielaidas, buvo naudojami atskirų asmenybių chronologinei veiklos sekai atkurti ir visos įmonės funkcionavimo ypatybėms apibūdinti aptariamam laikotarpiui. Čia referuojami tyrimai empiriniais metodais (darbu kapinėse) paremti mažesne dalimi – apsiribojome skirtingų Lietuvos regionų kapinėse aptiktų lietuvių ketaus kryžių apžiūra, fiksavimu ir vėlesne jų formų bei atribucinių įrašų analize, į atskirą grupę pagal šiuos įrašus išskirdami ankstyvuosius tokio pobūdžio dirbinius.

Įmonės įkūrimo datos kontroversijos ir pirmųjų funkcionavimo metų atspindžiai istoriniuose šaltiniuose

Fabriko, būsimosios „Minervos“, steigimo dokumentų kol kas nepavyko surasti, bet yra keletas kitų patikimų šaltinių.

1862 m. Kauno gubernatoriaus ataskaitoje apie gubernijos būklę yra mums svarbus įrašas, susijęs su įmonės įkūrimo data¹¹. Jame kanceliarine rusų kalba parašyta, kad „1862 metais architektui bajorui Gaidukevičiui leista netoli Kauno¹² įsteigti

¹¹ Отчет Ковенского гражданского губернатора, о состоянии губернии. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 378, ap. 121, b. 900, l. 5.

¹² Dabar tai Kauno miesto dalis, kadaise pavadinimą gavusi pagal karmelitų vienuolijos ordino pavadinimą, kur ir įsikūrė aptariama įmonė, o tuo metu ji priklausė Rumšiškių valsčiui.

įvairių padargų bei įrankių iš ketaus ir metalo gamybos fabriką¹³. Fabrikas pradėjo veikti 1863 m. „Pastraipa aukščiau ten pat paaiškinta, kodėl tuometinei Kauno gubernijai tai būta svarbaus įvykio – šiame administraciniame vienete trūko pramonės įmonių: „Sienos artumas ir iš to kylanti nuolatinė konkurencija tarp užsienio ir vietos gaminių, taip pat verslumo bei didesnio kapitalo nebuvimas, pagaliau, ypač jaučiamas specialaus techninio išsilavinimo trūkumas, visa tai stabdo fabrikinės ir gamyklinės pramonės vystymąsi gubernijoje.“

1863 m. Kauno gubernijos atmintinėje-knygelėje¹⁴ fabriko įkūrimo faktas taip pat neliko nepastebėtas:

1863 m. pradžioje architektas Gaidukevičius, Vyresnybei leidus, Kauno m. apylinkėse atidarė fabriką, skirtą žemės ūkio įrankių ir mašinų iš ketaus ir geležies gamybai.

Tais pačiais metais arba 1862 m. pabaigoje, matyt, pritrūkęs apyvartinių arba įmonei vystyti būtinų lėšų, jos įkūrėjas ir pirmasis savininkas ima dirbti su kompanjonais investuotojais ir su jais įmonę įregistruoja jau kaip bendrovę¹⁵ (rus. „товарищество“), kurios teisinio-ekonominio statuso, valdymo formos aptarimas nėra šio straipsnio tikslas. 1863 m. sausio 8 d.¹⁶ buvo sudaryta bendrovės sutartis dėl firmos „Tomas Geidukevičius ir Kompanija“ (rus. „Фома Гейдукевич и Компания“) įsteigimo, siekiant įkurti veikiančią žemės ūkio mašinų ir padargų gamybos bei remonto fabriką.

Šioje sutartyje įvardijami keturi kompanjonai, jų įnešto kapitalo dalys, vaidmuo įmonėje ir veiklos principai:

- Tomas Geidukevičius, Mikalojus Pranciškus Rekošas (lenk. *Mikołaj Franciszek Rekosz, syn Franciszka*; rus. *Николай Франц Францов Рекош*), Ignacas Bakka, Jano sūnus (lenk. *Ignacy Bakka, syn Jana*; rus. *Игнатий Иванов Бакка*)

¹³ Rusų kalbos žodis „завод“ gali būti verčiamas kaip „gamykla“ arba „fabrikas“. Pasilikame prie „fabriko“, nes jau yra susiformavusi šiokia tokia vartojimo tradicija. Juridiniu-istoriniu požiūriu derėtų vadinti „įmonę“ ar, pernelyg nesigilinant į nuosavybės formą ir juridinę specifiką, „bendrovę“, nes po 1863 m. šiame juridine sutartimi sukurtame pramoniniame darinyje buvo ne tik gamybos priemonės, bet ir žemė, gamybinių pastatų, jungtinis kapitalas ir kilnojamasis turtas.

¹⁴ *Памятная книжка Ковенской губернии на 1863 год*. Ковна, 1863, с. 23–24 [отдел третий].

¹⁵ Kauno geležies apdirbimo ir žemės ūkio mašinų remonto fabriko „Geidukevičiaus ir Ko“ įkūrimo sutartis. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius* (toliau – LNMMB RKRS), F68-423. Čia dera ir pastaba – priminimas dėl datų rašybos: bendrovės įkūrimo sutartis, toliau cituojamos reklamos ir nekrologas vietiniuose Rusijos imperijos oficiozuose datuojami pagal Julijaus kalendorių, o visa skelbta medžiaga Lenkijos karalystėje – pagal Grigaliaus kalendorių. Tiesa, Varšuvos laikraščiai rašė abi datas, jas ir paliekame išnašose.

¹⁶ Beje, V. Černeckis, rašydamas apie akcinių bendrovių pasirodymą Kaune, kai „atskirų pramonininkų turimų kapitalų jau nebeužteko didelėms įmonėms organizuoti“, tvirtina, kad „pirmoji tokia bendrovė buvo brolių Tilmansų pajinė „Rusų sraigtų ir varžtų gamybos bendrovė, kurią leista įsteigti 1893 m. pabaigoje“, o 1898 m. įsikūrė „Kauno buvusių br.Šmitų metalo gamyklų akcinė bendrovė“. Taigi, T. Heidukevičius bendrovę įkūrė trisdešimčia metų anksčiau! Žr.: ČERNECKIS, V. *Kapitalistinės pramonės formavimasis...*, p. 77.

ir Viktoras Rakoveckis, Juzefo sūnus (lenk. *Wiktor Rakowiecki, syn Józefa*; rus. *Виктор Осипов Раковецкий*).

- bendrovės įstatinis kapitalas sudarė trisdešimt šešis tūkstančius sidabro rublių. Rekošas ir Heidukevičius ėmė po dvi šeštąsias dalis, o Bakka ir Rakoveckis po vieną šeštąją dalį;
- didžiausia atsakomybė teko T. Heidukevičiui – jis bendrovės valdytojas, atsakingas už tiekimą, gamybą, darbuotojų parinkimą, reklamą (rus. *фирмовой член*).

Pabrėžtina, kad: a) visi susikūrusios bendrovės nariai buvo vietiniai bajorai (iš Lenkijos karalystės ir lietuviškų carinės Rusijos gubernijų), o ne „iš svetur atsidanginę piniguočiai“¹⁷; b) nė vienas iš kapitalu prisidėjusių asmenų, išskyrus T. Heidukevičių, tuo metu Kaune negyveno: Rekošas – Virbalyje, Rakoveckis – Varšuvoje, tikrai žinoma, kad Bakka 1869 m. buvo Jeleco–Oriolo geležinkelio linijos inžinierius, o aptariamam laikotarpiu 1863 m. galbūt dirbo prie kurios nors kitos geležinkelio atkarpos ir, tikėtina, Kaune negyveno. Mums svarbus ką tik susikūrusios bendrovės narys M. P. Rekošas, Suvalkų gimnazijos absolventas ir pašto valdininkas nuo 1852 m., panašiai tuo metu (po 1862 m. liepos 1 d.), pakeitus Kybartų pašto įstaigos statusą į aukštesnį (pasienio paštas), tapo naujai įkurto Kybartų pasienio pašto viršininku¹⁸. Jis šiame poste ištarnauja iki 1873 m. rugsėjo 20 d. ir tik tada persikelia į Kauną nuolat gyventi. Iš tos pačios bendrovės sutarties sužinome, kad įmonės įkūrėjas T. Heidukevičius gyvena fabrike, čia disponuoja asmenine nuosavybe, o bendrovė moka už jo buto šildymą, apšvietimą. Taigi, ir po bendrovės sutarties sudarymo, sujungus bendrovės narių kapitalą, T. Heidukevičius lieka pagrindiniu įmonės valdytoju, gamybinių ir administracinių klausimų sprendėju, tiesa, atskaitingu bendrovės nariams.

Formaliai bendrovės įkūrimo data reikėtų laikyti momentą, kada jos tikrasis įkūrėjas iš G. Adelsono¹⁹ įsigyja pastatus ir kilnojamąjį turtą. Apie tai rašoma minėtoje

¹⁷ ŠUMAUSKAS, Motiejus. *Kovų verpetuose*. Vilnius: Vaga, 1973, p. 3. Ir iš tiesų šioje sunkiosios pramonės šakoje Kaune vėliau dominavo kitataučiai, daugiausia turintys ilgametę patirtį vokiečiai.

¹⁸ Формулярный список о службе Кибартскаго пограничнаго почтмейстера Николая Рекоша. *LVIA*, f. 558, ap. 1, b. 3001, l. 44–47.

¹⁹ Žydai Adelsonai yra vieni pirmųjų Lietuvos pirklių, padariusių neeilinę karjerą, o jų įtaka ir reikšmė pramonės istorijoje deramai neįvertinti. Gustavas Adelsonas (1827.10.24 Jurbarkas – 1868.05.26 Roma) – Raseinių pirmosios gildijos pirklio ir Rusijos konsulo Karaliaučiuje (nuo 1841 m.) Jokūbo Adelsono sūnus. 1846 m. baigęs Karaliaučiaus gimnaziją, pradėjo filosofijos studijas Albertinoje (Karaliaučiaus universitete), bet tėvas jį įtraukė į savo verslo reikalus pradžioje Tilžėje, vėliau Jurbarko. Gustavas Adelsonas mums labiausiai žinomas kaip Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelio atkarpos Daugpilis–Vilnius–Kaunas–Kybartai tiesimo darbų generalinis vykdytojas (tunelių Kaune (pradžioje, vėliau nušalintas nuo tiesioginio vadovavimo) ir Paneriuose kasimo rangovas ir pan.), turėjęs pagrindinę statybos kontorą Vilniuje, nemažai nekilnojamojo turto Kaune, Jurbarko ir kitose vietovėse. Adelsonai fabriko steigimo istorijoje suvaidino nemenką vaidmenį, kurį dar tik stengiamės išsiaiškinti. Tai ne tik pastatai ir kitoks turtas Kaune, atitekęs naujai kuriamam fabrikui, bet ir galimas žaliavų tiekimas iš užsienio. Nereikia pamiršti, kad tik pirmosios gildijos pirkliai, turintys nustatytą aukštą kapitalo ceną, galėjo verstis didmenine užsienio ir vidaus prekyba. Reklamose T. Heidukevičius rašo, kad metalą ir kitas žaliavas lengvai gaunąs iš Anglijos, čia jam kažkas turėjo padėti. Gal tuo tiekėju buvo kažkuris iš

sutartyje – „nuo statinių ir kilnojamojo turto įsigijimo iš Adelsono datos, Bendrovė laikoma egzistuojančia“²⁰. Kam bendrovės nariams prirėkė atgaline data pažymėti jos įkūrimo momentą – neaišku. Kol kas nepavyko rasti šio pirkimo sandorio, kuris padėtų tiksliau datuoti pirmosios bendrovės Kaune atsiradimą. Tikėtina, Gustavas Adelsonas ėmėsi pardavinėti savo turta jau baigęs geležinkelio tiesimo darbus. Apie tai sužinome iš skelbimų laikraščiuose 1861 m. pabaigoje ir 1862 m. pradžioje²¹ bei prašymų įvertinti jo namus Kaune²².

Taigi, šaltiniuose minimos dvi fabriko įkūrimo datos: 1860²³ ir 1862 m. Visgi manome, kad 1860-ieji neturi realaus pagrindo ir yra išskirtinai antrojo savininko istorijos pagražinimo vaisius vėlesniais metais. M. P. Rekošo epitafinėje lentoje užrašyta, kad čia atgulė „Pirmojo krašte žemės ūkio mašinų ir padargų fabriko „Minerva“ Kaune įkūrėjas ir savininkas, šiam vadovavęs 50 metų“²⁴, nors jis pats 1869 m. prašyme Kauno gubernijos valdybos Statybos skyriui rašo:

Ketaus liejimo įmonės Kaune, netoli geležinkelio stoties įkūrimui Kauno gubernijos valdyba davė leidimą bajorui Geidukevičiui potvarkiu Nr. 10352 nusiųstame į Kauno miesto policijos valdybą 1862 m. spalio 15 d. Tuo pagrindu Geidukevičius įrengė būtinus šiai veiklai pastatus ir juos pardavė prašytojui [t. y. Rekošui].²⁵

1862 m. M. P. Rekošas nurodo ir viename savo tarnybos lape²⁶, nors dažniausiai apsi-riboja sakiniu, esąs „Minervos“ savininkas. Gal tokią elgseną – pasivadinti fabriko įkūrėju ir paankstinti jo įkūrimo datą – lėmė rinkodaros interesai ir paprastas žmogiškasis garbės troškimas? Tokių biografijos faktų „pagerinimų“, sulyginę įvairių metų M. P. Rekošo

---

Adelsonų? Tiesa, Jokūbas Adelsonas mirė 1861 m., o Gustavas Adelsonas – 1868 m. Ir dar – Gustavo Adelsono tistas geležinkelis yra, regis, vienintelis dalykas, siejantis tokius skirtingus ir geografiškai išsibarsčiusius 1863 m. įkurtos bendrovės narius.

²⁰ LNMMB RKRS, F68-423 – „Со времени приобретения построек и движимости от Адельсона Товарищество уже считается существующим“.

²¹ Виленский вестник = Kuryer Wileński, 1861, 28 listopada, Nr. 93, s. 907; Dziennik Powszechny, 1861, 27 grudnia (1862, 8 stycznia), Nr. 4, s. 15.

²² Vienas iš prašymų – Gustavo Adelsono, Raseinių 1-osios gildijos pirklio Jokūbo Adelsono sūnaus, prašymas įvertinti jo vieno aukšto mūrinį namą Kaune. Kauno regioninis valstybės archyvas (toliau – KRVA), f. I-473, ap. 1, b. 2801, l. 1.

²³ 1860 m. data nurodyta kiek vėlesniuose fabriko firminiuose blankuose, kainininkuose ir kataloguose, įvairiuose Rusijos fabriklų ir gamyklų sąvaduose, pvz.: ОРЛОВ, П. А. Указатель фабрик и заводов Европейской России и Царства Польского: материалы для фабрично-заводской статистики. Изд. 2-е, испр. и значит. доп. Санкт-Петербург, 1887, с. 338.

²⁴ Originalus įrašas Virbalio kapinių koplyčios lentoje lenkų kalba: ZAŁOŻYCIEL I WŁAŚCICIEL PIERWSZEJ / KRAJOWEJ FABRYKI MASZYN I NARZĘDZI / ROLNICZYCH „MINERWA“ W KOWNIE, KTÓRĄ / ZARZĄDZAŁ W CIĄGU LAT 50.

²⁵ По прошению дворянина Николая Рекоша... KRVA, f. I-473, ap. 1, b. 3822, l. 1.

²⁶ Формулярный список о службе члена Учетно-ссудного комитета Ковенского отделения Государственного банка Ковенского 2й гилдии купца Николая Францевича Рекоша. LVIA, f. 546, ap. 2, b. 522, l. 15v. – „Состоит владельцем чугунно-литейного и механического завода под фирмой „Минерва“ в г. Ковне с 1862 года“.

tarnybos lapus, randame ne vieną²⁷. Reikia pripažinti, kad M. P. Rekošas tikrai prisidėjo prie fabriko kūrimo, tačiau tik kapitalo dalininko, bendrovės nario statusu.

Pirmieji reklaminiai skelbimai

Bendrovės sutarties sudarymo dieną (1863 m. sausio 8 d.) T. Heidukevičius savo vardu ir pavarde laikraštyje paskelbia informacinio-reklaminio pobūdžio straipsnį (žr. 1 il.) apie įmonę, jos produkciją ir galimybes²⁸. Jame „apylinkių gyventojams skubama pranešti apie Kauno mieste įkurtą žemės ūkio mašinų fabriką su geležies ir bronzos liejykla“, priklausantį Tomui Heidukevičiui. Pirmasis įmonės savininkas reklaminiam tekste rašė, kad žaliavas, įrangą lengvai gaunąs iš Anglijos. Tekste girdamas naują produkciją, jis pastebi, kad tas pačias žaliavas ir įrangą naudoja „Berlyno, Lenkijos karalystės ir kitų šalių fabrikai“, todėl vietinė produkcija būsimi gerokai pigesnė, o vietinis gamintojas – atsakingesnis, nes iki šiol prekybininkai, jo pavadinti „ekspeditoriais ir komisantais“, stengdavosi išvengti atsakomybės už produktų kokybę. Šiame reklaminiam straipsnyje T. Heidukevičius įvardija visą savosios gamyklos produkciją, iš kurios, tikėtina, iki mūsų dienų galėjo išlikti tik antkapių puošybos elementai ir įvairios statybinės konstrukcijos (balkonų tvorelės, laiptatakliai ir jų porankių konstrukcijos, bažnyčių chorų ir altorių baliustrados, įvairios konsolės), kurių dalį savo darbuose išvardijo N. Lukšionytė–Tolvaišienė²⁹, o kiti menotyrininkai ir mes šiuos sąrašus bandome papildyti.

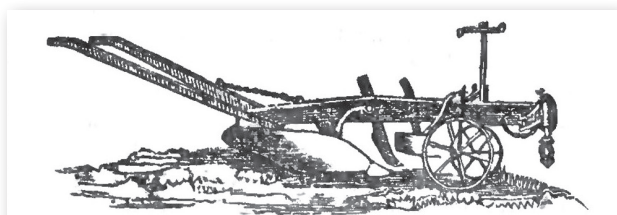
Mūsų manymu, šis paties T. Heidukevičiaus rašytas tekstas yra reikšmingas, nes atskleidžia pirmojo savininko verslo planą, pateikia visą jau egzistuojančios produkcijos sąrašą – be jau įvardytų dirbinių, jis siūlė įvairios paskirties vežimus „su geležinėmis ašimis“, šildymo krosneles ir „angliškas virtuvines krosnis“ bei įvairiausių gaminius iš „bronzos“ (matyt, žalvario) – „lenkiškojo ir prancūziškojo stiliaus durų ir langų apkaustus“. Be to, šiame prisistatymo straipsnyje jis žada konstruoti ir gaminti tuo metu gana sudėtingus dirbinius – garinių malūnų, bravorų, spirito varyklų, lėntpjūvių, aliejaus spaudyklų įrangą, „taip pat visokią žemės ūkio mašineriją“.

Pirkėjams T. Heidukevičius siūlo ir mechaniko-įrangos montuotojo paslaugas. Baigdamas savo tekstą jis reiškia viltį, kad už piliečiams „prieinamas kainas, spartų ir

²⁷ Vėlesniuose Rekošo tarnybos lapuose atsiranda trejų metų studijos užsienio universitete, nors jos neminimos ankstesniuose, o jo gautas Prūsijos Raudonojo erelio ordinas nuo 4-ojo laipsnio pakyla iki 3-iojo.

²⁸ *Виленский вестник* = *Kuryer Wileński*, 1863, 8 stycznia, Nr. 2, s. 16. Šio laikraščio oficialioji dalis (įsakymai, vietinės valdžios nurodymai ir pan.) buvo spausdinama lygiagrečiai rusų ir lenkų kalbomis. Neoficialiosios dalies medžiaga buvo arba rusų, arba lenkų kalba, t. y. nebuvo dubliuojama verčiant į kitą kalbą. Minėtoji reklama yra iš neoficialiosios dalies ir tik lenkų kalba. M. Muravjovo nurodymu nuo 1864 m. kovo mėnesio buvo uždrausta spausdinti lenkų kalba.

²⁹ LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, Nijolė. *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*. Kaunas, 2001, p. 21: „Įvairias lietas tvoreles, laiptus, konsoles, prieangių ir žibintų stulpus, sodų baldus, antkapinius paminklus daro M. Rekošo fabrikas „Minerva“.“

Dla dogodności okolicznych obywateli, pośpieszamy donieść o nowo założonej w mieście Kownie, **fabryce narzędzi Rolniczych z Giernią żelaza i brązu**, pod firmą *Tomasza Hejdukiewicza*. Miejscowość obfita w drzewo i łatwość otrzymania z Anglii żelaza i innych materiałów potrzebnych do prowadzenia podobnej fabryki, a których używają fabryki Berlińskie, Królewieckie i t. p., z których dotąd obywatele tutejsi tego rodzaju narzędzia sprowadzają, stawia nową fabrykę w możności produkowania w równej dobroci i po cenach, które doliczywszy cenę transportu i ekspedycji wyrobów zagranicznych, przedstawia nabywcom większą taniłość, a obok tego większą rękojmię odpowiedzialności, aniżeli wyroby zagraniczne, które przyjąć potrzeba tak jak są i za które ekspedytor lub komissant nie przyjmuje żadnej odpowiedzialności, ani ich nie dostatkom zaradzić nie może. Fabryka w Kownie wyrabia i dostarza wszelkiego rodzaju narzędzia rolnicze, na model najdoskonalszych zagranicznych; zwyczajno wozy fornalne na żelaznych osiach, sanie, sochy, brony i t. p. Nadto odlewa krzyże żelazne i inne pomniki nadgrobkowe z napisami, balkony, wschody, galerye, piece, kuchnie angielskie i różne wyroby z brązu, okucia do drzwi i okien polskie i francuzkie. Przedsiębiorca na obstalunek podejmuje się budowy młynów parowych, tartaków, olearni i aparatów do gorzelnii i browarów, przyjmuje także wszelką reperację narzędzi rolniczych i rozmaitych machin, a do ustawiania na miejscu zakupionych maszyneryi, może na żądanie wysyłać dokładnie obznajmionego z swym przedmiotem mechanika.

Spodziewam się, iż przedstawiając Szanownym obywatelom, przystępne ceny dogodność prędszej i łatwiejszej dostawy i większą odpowiedzialność miejscowej fabryki, znajdą u nich chętnę poparcie i zachętę do krajowego przemysłu, którego rozwój wysoce wpływa na wzrost krajowego bogactwa. (1079)

I il. *Tomo Heidukevičiaus reklaminiis tekstas 1863 m. sausio mėn. Виленский вестник = Kuryer Wileński numerije*

Pastaba. Beveik tapataus turinio straipsniai tuo laikotarpiu pasirodė ir Varšuvos, Rygos laikraščiuose. Atkreiptinas dėmesys į pavardės rašybą

gerą tiekimą, didelį atsakingumą, pajus pastarųjų paramą vietiniam gamintojui, verslui, kurio raida lems krašto turtų augimą“.

Reklaminiiai, beveik vienodi tekstai pasirodo Lenkijos karalystės laikraščiuose³⁰, tik dar anksčiau, nuo 1862 m. pabaigos. Šias publikacijas dėl didelio dažnio ir gausos

³⁰ Pirmoji reklama – *Gazeta Polska*, 1862, 12 (24) grudnia, Nr. 294, s. 6; kiek vėliau *Gazeta Warszawska*, 1862, 21 grudnia (1863, 2 stycznia), Nr. 1, s. 4; ta pati reklama kartojama 1863, 2 (14) stycznia, Nr. 10, s. 4; 1863,

galima pavadinti reklamine kampanija. Be to, 1863 m. sausį fabriko produkcija reklamuojama jau ir vokiškoje Rygos spaudoje³¹, kas atrodo tiesiog neįtikėtina. Mat čia reikėtų įvertinti, kad metalo apdirbimo pramonė tiek Rygoje, tiek Varšuvoje buvo toli pažengusi ir naujokui mėginti „prasimušti“ šiose rinkose reikėjo nemažos drąsos bei pasitikėjimo.

Gali būti, kad mes dar negalime adekvačiai įvertinti T. Heidukevičiaus rinkodaros pastangų masto, tikslų ir „taikinių“: juk nelogiška, kad pagrindinis informacijos apie įmonę ir jos produkciją masyvas būtų tik kitų miestų spaudoje (jau užimtose, technologiškai geriau išsivysčiusiose rinkose!). Tai lemia labai paprasta priežastis – nė vienoje iš Lietuvos bibliotekų nėra bent kiek pilnesnio Kauno gubernijos oficiozo *Ковенские губерньские ведомости* komplekto³².

Akivaizdu, kad naujojo fabriko įkūrėjas ir pirmasis savininkas turėjo būti nepaprastai organizuotas ir veiklus žmogus, jo sparta, komerciniai gebėjimai stubina. Net ir šių dienų akimis žiūrint, pradėti gamybą ir jau siūlyti įsigyti produkciją, kai nuo liejyklos ir metalo dirbinių įmonės įregistravimo (1862 m. spalio 15 d.) nepraėjo net trys mėnesiai, atrodo didelis pasiekimas. O kad gaminių tuo metu iš tikro jau būta, įrodo kiti straipsniai to laikotarpio spaudoje. Pavyzdžiui, 1863 m. *Виленский вестник* = *Kuryer Wileński* balandžio³³ ir liepos³⁴ mėnesių numeriuose rašoma apie skirtingų konstrukcijų ir gamintojų plūgų bandymus Kairėnų dvare prie Vilniaus, apie T. Heidukevičiaus fabriko arklinių grėbiamųjų bandymus Markučiuose, teigiamai įvertinamas įmonėje pagamintas plūgas, straipsniuose apžvelgiama ir kita šio fabriko žemės ūkiui skirta produkcija, kuri lyginama su importuojama iš Vokietijos.

Iš agronomo, produktyvaus žemės ūkio naujovių populiarizatoriaus T. Snarskio rašytų reportažinių straipsnelių apie šiuos bandymus seka, kad bandomi žemės ūkio padargai nebuvo vienetiniai ar demonstraciniai dirbiniai, nes laikraštininkai rašė apie produkciją, kuri, kaip galima suprasti iš konteksto, jau buvo pirklių sandėliuose

8 (20) stycznia, Nr. 15, s. 4; 1863, 19 (31) stycznia, Nr. 25, s. 4; 1863, 31 stycznia (12 lutego), Nr. 34, s. 4; 1863, 13 (25) lutego, Nr. 45, s. 4; 1863, 21 lutego (5 marca), Nr. 52, s. 4; 1863, 8 (20) marca, Nr. 65, s. 4.

³¹ *Rigasche Zeitung*, 1863, 12 Januar, Nr. 10 ir pakartota 24 Januar, Nr. 20.

³² Šis laikraštis ėjo nuo pat Kauno gubernijos įkūrimo 1843 m. iki 1915 m. Kaip ir „Виленский вестник“, sudarytas iš dviejų dalių: oficialiosios ir neoficialiosios. Deja, niekur nėra mums taip svarbių 1864–1865 m. komplektų. Apie šio leidinio numerių istorinę vertę rašė ir dėl jų trūkumo Lietuvos bibliotekose apgailastavo ir kiti XIX a. Kauno gubernijos istorijos tyrėjai. Žr.: CIVINSKAS, Remigijus. Pirmasis Kaune leistas laikraštis „Kovenskije Gubernskije vedomosti“. *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1998, t. 1, p. 70–79; JURKOWSKI, Roman. „Ковенские губерньские ведомости“ jako źródło do dziejów społeczeństwa guberni kowieńskiej w końcu XIX i na początku XX wieku. *Kintančios Lietuvos visuomenė: struktūros, veikėjai, idėjos*. Sudarytojai Olga Mastianica, Virgilijus Pugačiauskas, Vilma Žaltauskaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 162–183.

³³ T. S. [SNARSKI, Tomasz]. Przegląd Rolniczy. *Виленский вестник* = *Kuryer Wileński*, 1863, 27 kwietnia, Nr. 45, s. 3–4.

³⁴ T. S. [SNARSKI, Tomasz]. Przegląd Rolniczy. *Виленский вестник* = *Kuryer Wileński*, 1863, 6 lipca, Nr. 74, s. 3.

ir pardavinėjama Vilniuje³⁵. Panašūs skelbimai, reklamuojantys tuos pačius Vilniaus sandėlius, pasirodė ir Varšuvoje³⁶. Tas pats Tomas Snarskis 1863 m. vasarą giria Hejdukevičiaus fabriko gaminius tiek Vilniaus³⁷, tiek Varšuvos³⁸ spaudoje.

Fabriko įkūrėjo pavardė ir asmenybė

Atrodo, kad pirmasis Hejdukevičiaus, kaip būsimos „Minervos“³⁹ įkūrėjo, pavardę istoriografijoje paminėjo V. Černeckis. Iki jo nei tarpukariu, nei sovietmečio pradžioje pirmojo fabriko savininko asmenybė nieko nesudomino. V. Černeckis savo disertaciją⁴⁰, kaip ir metais vėliau V. Merkys monografiją⁴¹, rašė rusų kalba, naudodami archyvuiniuose dokumentuose sutinkamą rusišką pavardės formą Гайдукевич. V. Černeckis taip pat pirmasis „išvertė“ pavardę į lietuvių kalbą – T. Gaidukevičius⁴². Stengdamiesi ką nors sužinoti apie bajorą Gaidukevičių⁴³, susidūrėme su problema – herbynuose ir bajorų sąrašuose archyvuose nėra tokios pavardės. Užtat minimos pavardės *Hajdukiewicz*, *Hejdukiewicz*, *Haydukiewicz* ir *Heydukiewicz*. V. Černeckio čia jokių būdu negalima kaltinti – taisyklės, kada rusiška „Г“ transliteruojama į lietuvišką „G“, o kada į „H“, nėra aiškios, šiuo klausimu nediskutuojame, tik konstatuojame faktą, kad tokia situacija nepaprastai ištęsia ir apsunkena archyvinės paieškas bei asmenybių identifikavimą. Juolab kad aptariamo asmens pavardės rašyboje rusų ir lenkų kalbomis įvairuoja ne tik pirmoji, bet ir antroji raidė – „a“ arba „e“, dažnai tame pačiame dokumente⁴⁴. Mes pasirinkome formą *Hejdukiewicz*, kaip rašoma daugumoje

³⁵ *Виленский вестник* = *Kuryer Wileński*, 1863, 18 kwietnia, Nr. 41, s. 6; 1863, 23 kwietnia, Nr. 43, s. 6; tokia pat reklama 25 kwietnia, Nr. 44, s. 6 ir 25 czerwca, Nr. 69, s. 6.

³⁶ *Gazeta Warszawska*, 1863, 23 kwietnia, 4 maja, Nr. 101, s. 4; ta pati reklama 1863, 4 (16) maja, Nr. 110, s. 4; 1863, 15, 27 maja, Nr. 118, s. 4

³⁷ T. S. [SNARSKI, Tomasz]. Przegląd Rolniczy. *Виленский вестник* = *Kuryer Wileński*, 1863, 20 czerwca, Nr. 67, s. 5.

³⁸ SNARSKI, Tomasz. Z Litwy w Lipcu 1863 r. *Gazeta Rolnicza*, 1863, 20 lipca, Nr. 29, s. 253–254.

³⁹ „Minervos“ pavadinimas taip įaugęs į istorikų sąmonę, kad net savo akimis šaltiniuose matydami fabriko pavadinime vien T. Hejdukevičiaus pavardę vis tiek rašo „Minerva“: „(...) stambi žemės ūkio mašinų statybos gamykla „Minerva“, įkurta 1862 m. pabaigoje architekto T. Gaidukevičiaus (...)“; žr.: ČERNECKIS, V. *Kapitalistinės pramonės formavimasis...*, p. 59; Vėlesni istorikai, matyt, paveikti V. Černeckio, o gal net J. Etingerio, cituodami T. Snarskio straipsnį apie arklinių grėbiamųjų bandymus Markučiuose, rašo, kad tai Gaidukevičiaus „Minervos“ (Kaunas) produkcija, nors T. Snarskio straipsnyje jokia „Minerva“ neminima; žr.: Iš lietuvių kultūros istorijos. T. 10. *Žemės ūkio inventorius*. R. Merkienė, V. Milius. Redakcinė kolegija: Vitalis Morkūnas (ats. red.)... [et al.]. Vilnius: Mokslas, 1979, p. 21.

⁴⁰ ЧЕРНЕЦКИС, В. Ю. *Развитие города Каунаса...*

⁴¹ МЕРКИС, В. *Развитие промышленности...*

⁴² ČERNECKIS, V. *Kapitalistinės pramonės formavimasis...*, p. 59.

⁴³ Turėjo būti bajoras, nes net praktusiam valstiečiui dar toli iki fabriko steigimo.

⁴⁴ *Виленский вестник* = *Kuryer Wileński*, 1863, 16 lutego, Nr. 16, s. 8 – „Гейдукевич Фома архитект“, „Hajdukiewicz Tomasz architekt“.

ankstyvųjų fabriko produkcijos reklamų lenkų kalba, nors nesame visiškai tikri, ar jo pavardė negalėjo būti *Hajdukiewicz* arba *Haydukiewicz*.

Fabriko įkūrėjo tėvo vardas *Martynas* (rus. *Мартынов*) įrašytas dviejuose dokumentuose⁴⁵. Bajorų Heidukevičių (Haidukevičių) aptariamam laikotarpiu gyventa tiek Vilniaus, tiek Minsko gubernijose, deja, nepavyko neginčijamai nustatyti, iš kurių kilęs mus dominantis asmuo. Mūsų manymu, tai, kad įmonės organizatorius ir pirmasis savininkas produkcijos bandymams ir reklamai pasirinko Vilniaus apylinkių dvarus ir ūkius, taip pat gali rodyti jo kilmės vietovę. Labiausiai tikėt Trakų apskrities bajorų šeima, nes neilgoje jų vyrų genealoginėje linijoje kartojasi vardai *Tomasz* ir *Marcin*⁴⁶. Tradiciškai sūnus gaudavo senelio vardą, bet tokio loginio samprotavimo asmenybei identifikuoti, aišku, nepakanka. Kol kas nepavyko išsiaiškinti nei kur jis baigė architektūros studijas, nei kur įgijo žinių ir supratimą apie metalo apdirbimą, technologinius procesus, iš kur liejinių formos ir kokie ryšiai, pažintys jį siejo su kitais prie įmonės kūrimo prisidėjusiais asmenimis.

T. Heidukevičiaus likimas

Po 1864 m. T. Heidukevičius spaudoje nebeminimas, nebėra ir jo fabriko reklamų. Kas nutiko, regis, sėkmingai startavusiam pramonininkui? Istoriografijoje ir kai kuriuose šaltiniuose yra tik vėlesni visur tiražuojami teiginiai, kad 1864 m. M. P. Rekošas nupirko T. Heidukevičiaus fabriką.

Aiškinantis įmonės įkūrėjo likimą, pradžioje sudomino lenkų kilmės, Prancūzijoje gyvenusio, mažiau žinomo kultūros veikėjo Krystyno Ostrowskio raštų teiginiai. Juose šis autorius cituoja po sukilimo Vilniuje ir Kaune likusių savo korespondentų žinias apie carinės valdžios represijų pobūdį, mini uždarytą Vilniaus licėjų, uždraustą mokslą lenkų kalba, vardija nukentėjusių asmenų pavardes, tarp jų ir „la fabrique d'instruments agronomiques de Heidukiewicz à Kowno“ konfiskavimą⁴⁷. Todėl nenuostabu, kad pradžioje manėme, kad T. Heidukevičiaus likimą lėmė 1863 m. sukilimas ir represijos po jo. Beje, Kauno laikrodininkas Dionizas Jachimavičius, minimas K. Ostrowskio, iš tiesų

⁴⁵ *LNMMB RKRS*, F68-423; *KRVA*, f. I-50, ap. 1, b. 16563, l. 5.

⁴⁶ Гайдукевичи / Haydukiewiczowie. *LVIA*, f. 391, ap. 4, b. 1042. Šiame dokumente rašoma, kad Trakų pavieto Haydukevičiai 1819 m. iš Vilniaus bajorų deputacijos gavo bajorystės patvirtinimą, o 1836 m. nepristatė papildomų dokumentų bajorystei įrodyti. Genealoginėje schemeje prie vardų nėra nurodyti nei gyvenimo metai, nei vietovės. Trakų dekanato bažnyčių metrikų knygoje yra du „tinkami“ bajorai Martynai – vienas Martynas, Tomo sūnus, gimęs 1807 m., o kitas Martynas 1817 m. vedė Evą Junevičiūtę. Jų gausios šeimos gyveno Vobalių (lenk. *Wobale*) ir Slabados (lenk. *Słoboda*) kaimuose, bet po 1830 m. ši pavardė ten nebeaptinkama.

⁴⁷ OSTROWSKI, Krystyn. *Oeuvres choisies de Kristien Ostrowski. Le théâtre. Les livres d'exil. Les légendes du sud. Les lettres slaves*. Édition revue par l'auteur. Paris, 1875, p. 686.

prisidėjo prie sukilimo ir nukentėjo kartu su žmona Prūsijos piliete⁴⁸. Viena iš klaidingų mūsų prielaidų kilo ir peržiūrint tuo istoriniu laikotarpiu dėl savadarbių ginklų gamybos nukentėjusių žmonių sąrašus, o čia juk visas metalo apdirbimo fabrikas, kurio savininkas po sukilimo nuslopavimo dingsta iš viešojo gyvenimo!

Įtarimus, kad susidūrėme su represijų pasekmėmis, stiprina dar vienas archyvinis dokumentas – „Žinios apie fabrikus ir įmones veikusias 1864 m. Kauno mieste“⁴⁹, kur buvusio T. Heidukevičiaus fabriko, dabar jau pavadinto „Minerva ir Ko“, valdytoju nurodomas artilerijos atsargos kapitonas I. Griškevičius (rus. *И. Гришкевич*)⁵⁰.

Vėlesni radiniai archyvuose ir senųjų spaudinių peržiūra parodė dar liūdnesnę gyvenimo realybę – bajoras Tomas Heidukevičius 1864 m. kovo 22 d. (senuoju stiliumi) mirė Kaune nuo tuberkuliozės, būdamas 33 metų⁵¹ (turėjo būti gimęs apie 1831 m.). Simboliška, kad velionį laidojo tėvai augustinai iš Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios – žinia, 1864-ieji buvo paskutiniai šio ordino tarnystės metai dabartinės Lietuvos teritorijoje. Tikėtina, kad T. Heidukevičiaus palaikai ilsisi kažkur Kauno senosiose (Karmelitų) kapinėse, dabar paverstose Ramybės parku.

Kol kas to laikotarpio spaudoje tikro nekrologo neradome, tik apgailėjimą Poznanes dienraštyje:

*Žemės ūkio mašinų bendrovė Kaune patyrė didžiulę netektį, mirus jos vadovui, šventos atminties Tomui Heidukevičiui, kuris savo nenuilstamu triūsu, nepaisydamas nepalankių aplinkybių, per nepilnus dvejus metus, pastatė ant kojų fabriką, pajėgų atlikti net labai reikšmingus užsakymus.*⁵²

Žymenys nekropolių artefaktuose

„Susigrąžinę“ įmonės įkūrėjo pavardės ir vardo formą, galime atsakyti ir į kai kuriuos menotyrininkams rūpimus klausimus apie Kauno apylinkių, Žemaitijos, Suvalkijos kapinėse tebestovinčių lietuvių ketaus kryžių gamybos vietą, datą, atribucinių įrašų (signatūrų) prasmę. Tiesa, mums kol kas nepavyko aptikti T. Heidukevičiaus įmonėje pagamintų žemės ūkio padargų, kitokios šios įmonės produkcijos, todėl nežinome, ar / kaip tokie dirbiniai buvo žymimi. Tačiau įvairių Lietuvos vietovių senosiose, XIX a. vidurį menančiose kapinėse dar yra išlikusių to amžiaus septintuoju dešimtmečiu datuojamų kryžių iš ketaus, kurių apatinėje dalyje yra gamintojo signatūra „T. H.“ su geografine nuoroda „Kowno“. Menotyrininkų ir kapinių tyrėjų bandymai iššifruoti šią signatūrą nebuvo sėkmingi. Mes esame įsitikinę, kad šie

⁴⁸ Žr.: FAJNHAUZ, Dawid. Niemcy a powstanie styczniowe na Litwie i Białorusi. *Przegląd Historyczny*, 1960, t. 51, Nr. 4, s. 697.

⁴⁹ KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 16563, l. 5.

⁵⁰ Šis asmuo pasirodė besąs vieno bendrovės nario – V. Rakoveckio žentas.

⁵¹ Kauno dekanato bažnyčių mirties metrikų aktų knyga, 1864. LVIA, f. 669, ap. 1, b. 1442, l. 14v.

⁵² *Dziennik Poznański*, 1864, 26 czerwca, Nr. 145, s. 5.

kryžiai – T. Heidukevičiaus įmonės produkcija, kurios signatūroje raidės T. H. reiškia gamyklos savininko inicialus.

Nuo XIX a. septintojo dešimtmečio vidurio ant kapinių dirbinių iš ketaus atsiranda lakoniškas atribucinis įrašas „Kowno“ arba „Ковно“. Tikėtina, kad tos pačios liejinių formos su geografinė nuoroda dar kurį laiką buvo naudojamos ir gamyklos vadovavimą perėmus kitiems asmenims, tik buvo atsisakyta mirusio įkūrėjo ir pirmojo savininko inicialų. O Rekošo pavardė prie „Minervos“ pavadinimo pradėta rašyti keletą metų vėliau, jau po to, kai 1865 m. ir 1870 m. mirė dar du bendrovės nariai ir į fabriko veiklą su savo kapitalu įsiliejo jaunesnysis pramonininko brolis Vincentas Samuelis Rekošas. Taip Tomo Heidukevičiaus pavardė, net jo inicialai buvo ištrinti ne tik nuo ketaus kryžių, bet ir iš istorijos.

Išvados ir hipotezės

Surasti archyviniai dokumentai, senosios periodikos tekstai ir išanalizuoti kitojie šaltiniai, kurie įgalino: a) patikslinti, prikelti iš užmaršties pirmojo Kauno metalo apdirbimo fabriko įkūrėjo ir savininko Tomo Heidukevičiaus pavardę, pavienius jo biografijos faktus; b) patikslinti šios įmonės įkūrimo ir pirmųjų funkcionavimo metų, valdymo formos (statuso) keitimo faktus ir kai kurias aplinkybes; c) sudaryti prielaidas šios įmonės veiklos, organizacinių formų periodizavimui; d) sudarė galimybes aiškinti specifinių ir gausiausiai išlikusių įmonės dirbinių – kapų puošybos elementų iš ketaus – gamybinius atribucinius užrašus ir jų kaitą per santykinai trumpą XIX a. septintojo–aštuntojo dešimtmečių laikotarpį.

Neabejotina, kad tikruoju metalo apdirbimo ir mašinų gamybos fabriko, kuris vėliau buvo pavadintas „Minerva“, įkūrėju buvo bajoras Tomas Heidukevičius; įmonės įkūrimo data – 1862 m. ruduo. Nors originalūs įmonės steigimo dokumentai kol kas nerasti, apie tai liudija antriniai oficialūs dokumentai ir pranešimai to laikotarpio oficiozuose.

Šis T. Heidukevičiaus įkurtas fabrikas vadintinas pirmąja metalo apdirbimo ir mašinų gamybos įmone Kaune, kuri buvo sukurta naujai, t. y. neišaugo iš mažos amatininkų dirbtuvės ar prie dvaro įsikūrusios manufaktūros. Tikėtina, kad fabrikas kurtas vien iš vietinio kapitalo, buvo apsieita be užsienio investicijų. Manome, kad truputį vėliau – 1863 m. sausį, dėl lėšų trūkumo ir norėdamas sparčiau vystyti gamybą, įmonės įkūrėjas pasitelkė kitų, tyrimų metu nustatytų asmenų kapitalą, sudarė keturių narių bendrovę ir taip trisdešimčia metų aplenkė R. Tilmansą ir jo partnerius, kurie istoriografijoje vadinami jungtinio (akcinio) kapitalo Kauno metalurgijos pramonės pirmeiviais.

Pabrėžtina, kad įsikūrimo pradžioje fabriko ir vėliau bendrovės pavadinime figūravo įkūrėjo ir pagrindinio savininko pavardė. Fabriko pavadinimas „Minerva“

atsiranda vėliau – 1864 m. antroje pusėje – jau po T. Heidukevičiaus mirties. Abstraktus pavadinimas, nesusietas su pavarde, matyt, buvo pasirinktas likusiems bendrovės nariams nesiryžtant imtis asmeninės vadovavimo atsakomybės. Abejotina, ar 1864 m. M. P. Rekošas galėjo įsigyti fabriką, juolab kad tada dar buvo gyvi kiti bendrovės sutartį pasirašę nariai. Greičiausiai jis tik kažkoku būdu perėmė, išmokėjo T. Heidukevičiaus kapitalo dalį, tapdamas stambiausiu bendrovės dalininku.

Šaltiniai

1. *Dziennik Powszechny*, 1861, 27 grudnia (1862, 8 stycznia), Nr. 4.
2. *Dziennik Poznański*, 1864, 26 czerwca, Nr. 145.
3. *Gazeta Polska*, 1862, 12 (24) grudnia, Nr. 294.
4. *Gazeta Rolnicza*, 1863, 20 lipca, Nr. 29.
5. *Gazeta Warszawska*, 1862, 21 grudnia (1863, 2 stycznia), Nr. 1; 1863, 2 (14) stycznia, Nr. 10; 8 (20) stycznia, Nr. 15; 19 (31) stycznia, Nr. 25; 31 stycznia (12 lutego), Nr. 34; 13 (25) lutego, Nr. 45; 21 lutego (5 marca), Nr. 52; 8 (20) marca, Nr. 65; 23 kwietnia, 4 maja, Nr. 101; 4 (16) maja, Nr. 110; 15, 27 maja, Nr. 118.
6. *Kauno regioninis valstybės archyvas* (KRVA). Kauno civilinio gubernatoriaus kanceliarija, f. I-50, ap. 1, b. 16563.
7. *Kauno regioninis valstybės archyvas* (KRVA). Kauno gubernijos valdybos Statybos skyrius, f. I-473, ap. 1, b. 2801; f. I-473, ap. 1, b. 3822.
8. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius* (LNMMB RKRS). Kauno geležies apdirbimo ir žemės ūkio mašinų remonto fabriko „Geidukevičiaus ir Ko“ įkūrimo sutartis, F68-423.
9. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (LVIA). Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus kanceliarija, f. 378, ap. 121, b. 900.
10. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (LVIA). Vilniaus gubernijos bajorų deputatų susirinkimo kanceliarija, f. 391, ap. 4, b. 1042.
11. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (LVIA). Rusijos valstybinio banko Kauno skyrius, f. 546, ap. 2, b. 522.
12. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (LVIA). Vilniaus pašto-telegrafo apygardos valdyba, f. 558, ap. 1, b. 3001.
13. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (LVIA). Telšių (Žemaičių) Romos katalikų vyskupijos dvasinė konsistorija, f. 669, ap. 1, b. 1442.
14. *Mašinu ir ūkio padargu dirbtuvė vardu „Minerva“ M. Rekošo Kaune įsteigta 1860 met. = Чугунно-литейный и машиностроительный завод „Минерва“ Н. Рекошь в Ковне: katalogas Nr. 50*. Kaunas, 1912, 67 p.
15. *Rigasche Zeitung*, 1863, 12 Januar, Nr. 10; 24 Januar, Nr. 20.

16. *Špižo vario liejamoji ir mašinų dirbamoji dirbtuvė vardu „Minerva“*. M. Rekošo Kaune: *kainininkas 1907 met.* Kaunas, 1907, 48 p.
17. *Виленский вестник = Kuryer Wileński*, 1861, 28 listopada, Nr. 93; 1863, 16 lutego, Nr. 16; 8 stycznia, Nr. 2; 18 kwietnia, Nr. 41; 23 kwietnia, Nr. 43; 25 kwietnia, Nr. 44; 27 kwietnia, Nr. 45; 20 czerwca, Nr. 67; 25 czerwca, Nr. 69; 6 lipca, Nr. 74.
18. *От завода земледельческих машин и орудий Н. Рекош в Ковне*. Ковно, 1903, 1 лист.
19. *Прейс-куррант машинам и земледельческим орудиям, равно как и разным чугунным изделиям, приготовляемым на чугунно-медно литейном и машиностроительном заводе «Минерва» в Ковне, принадлежащем Николаю Рекош: цены на 1895 год*. Ковна, 1894, 56 с.
20. *Чугунно литейный завод МИНЕРВА в г. Ковне. Н. Рекош*. Ковно, 1 лист.
21. *Чугунно литейный завод МИНЕРВА в г. Ковне. Н. Рекош = Špižo liejamoji dirbtuvė „Minerva“ Kaune*. M. Rekosz. Kaunas, 1 lapas.

Literatūra

1. AKMENYTĖ–RUZGIENĖ, Vilma; MILERYTĖ, Giedrė. *Volfas Engelman: bravoro istorija nuo 1853 m.* Kaunas: Kopa, 2011, 290 p.
2. CIVINSKAS, Remigijus. Pirmasis Kaune leistas laikraštis „Kovenskije Gubernskije vedomosti“. *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1998, t. 1, p. 70–79.
3. ČERNECKIS, V. Kapitalistinės pramonės formavimasis ir vystymasis Kaune XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje (1861–1913 m.). *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1967, t. 9, p. 57–81.
4. ČERNECKIS, V. Vienos įmonės istorija. *Kauno tiesa*, 1960, lapkr. 3.
5. DALANGAUSKAS, V. Ūkinių metalo dirbinių gamyba ir asortimentas Lietuvos metalo apdirbimo įmonėse iki 1940 m. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija*, 1972, t. 1, p. 31–45.
6. ETINGERYS, J.; LIUTERMOZA, M. *Lietuvos pramonė*. Kaunas, 1923, t. 1, VIII, 162, XIII p.
7. FAJNHAUZ, Dawid. Niemcy a powstanie styczniowe na Litwie i Białorusi. *Przegląd Historyczny*, 1960, t. 51, Nr. 4, s. 683–700.
8. GULBINSKIENĖ, A.; ČERNECKIS, V.; KEŽINAITIS, P. *Kaunas: jo praeitis, dabartis ir ateitis*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960, 145 p.
9. Iš lietuvių kultūros istorijos. T. 10. *Žemės ūkio inventorius*. R. Merkienė, V. Milius. Redakcinė kolegija: Vitalis Morkūnas (ats. red.)... [et al.]. Vilnius: Mokslas, 1979, 167 p.
10. Iš *Vegečių. Tėvynės sargas*, 1901, Nr. 6/10A, p. 19–21.
11. JURKOWSKI, Roman. „Ковенские губернские ведомости“ jako źródło do dziejów społeczeństwa guberni kowieńskiej w końcu XIX i na początku XX wieku. *Kintančios Lietuvos visuomenė: struktūros, veikėjai, idėjos*. Sudarytojai Olga Mastianica, Virgilijus

- Pugačiauskas, Vilma Žaltauskaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 162–183.
12. KASPARAVIČIUS, Gediminas. *Pramonės kapitalistų socialinės grupės sandara ir raida Vilniaus ir Kauno gubernijose XIX a. pab. – XX a. pr.: mokslo daktaro disertacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2021, 181 p.
  13. *Kaunas: turistui apie miestą*. Sudarytojas Algimantas Semaška. Vilnius: Mintis, 1977, 85 p., [47] iliustr. lap.
  14. KUMPIKAS, Leopoldas. Didžiosios Kauno metalo apdirbimo gamyklos XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. *Kraštotyra*, 1985, [Kn.] 19, p. 32–43.
  15. KUMPIKAS, Leopoldas. Kauno mašinų gamybos pramonė. *Kauno tiesa*, 1982, rugs. 24, Nr. 220.
  16. KUMPIKAS, Leopoldas. Pasikeitimai milžiniški: šimtas metų Kauno mašinų gamybos ir metalų apdirbimo pramonei. *Kauno tiesa*, 1962, birž. 9, Nr. 135.
  17. LUKŠIONYTĖ-TOLVAIŠIENĖ, Nijolė. *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*. Kaunas: VDU leidykla, 2001, 178 p.
  18. *Nuo varžtų iki mašinų: metalo pramonė Kaune 1918–1940 m.* Parengė A. Surblys, E. Rudminaitė, A. Krištaponytė, G. Gibavičienė. Prieiga per internetą: <https://knyga.kvb.lt/lt/parodos/temines-leidiniu-parodos/item/108-nuo-varztu-iki-masinu-metalo-pramone-kaune-1918-1940-m>.
  19. OSTROWSKI, Krystyn. *Oeuvres choisies de Kristien Ostrowski. Le théâtre. Les livres d'exil. Les légendes du sud. Les lettres slaves*. Édition revue par l'auteur. Paris: Alphonse Lemerre, 1875, 807 p.
  20. SEMAŠKA, Algimantas. *Kaunas: mažasis vadovas*. Vilnius: Mintis, 1988, 189, [2] p.
  21. SNITKUVIEVĖ, Aldona. *Tilmansai ir jų palikimas Kaune*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2018, 237, [2] p.
  22. ŠUMAUSKAS, Motiejus. *Kovų verpetuose*. Vilnius: Vaga, 1973, 492 p.
  23. VAIŽGANTAS. *Raštai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, t. 15, 548 p.
  24. *Vienybė*, 1925, rugpj. 7, Nr. 32.
  25. МЕРКИС, В. *Развитие промышленности и формирование пролетариата в Литве в XIX в.* Вильнюс: Минтис, 1969, 447 с.
  26. ОРЛОВ, П. А. *Указатель фабрик и заводов Европейской России и Царства Польского: материалы для фабрично-заводской статистики*. Изд. 2-е, испр. и значит. доп. Санкт-Петербург, 1887, XIV, 824 с.
  27. *Памятная книжка Ковенской губернии на 1863 год*. Ковна, 1863, 67, 90, 58 с.
  28. ЧЕРНЕЦКИС, В. Ю. *Развитие города Каунаса в эпоху капитализма (1861–1913): социально-экономический очерк*. Диссертация на соискание ученой степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1968, 330, [34] с.

When “Minerva” Was Not Called “Minerva”: Tomas Heidukevičius (Tomasz Hejdukiewicz), Founder of the First Metalworking and Machine Manufacturing Factory in Kaunas

Dr. Arminas Štuopys

Klaipėda University, Faculty of Marine Technology and Natural Sciences, Bijūnų St. 17, LT-91225 Klaipėda, Lithuania
E-mail: arminas.stuopys@gmail.com

Asta Miltenytė

Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, Documentary Heritage Research Department, Gedimino ave. 51, LT-01109 Vilnius, Lithuania
E-mail: asta.miltenyte@lnb.lt

Summary

This article presents the results of the research into the history of the first metalworking and agricultural machinery factory in Kaunas. They clarify the circumstances of the beginning of the industrialization of Kaunas Governorate in the 19th century and explain the attributive inscriptions on the surviving necropolis metalwork. The article sheds light on the date of foundation of the company, i.e. autumn 1862, and establishes that the architect Tomas Heidukevičius (Tomasz Hejdukiewicz) was its founder and first manager. The factory was founded after the acquisition of part of the property of the merchant G. Adelson; however, his role in the development of the factory remains yet to be defined.

The first necropolis products of the factory were marked with the initials T. H. and with a reference to the city. In January 1863, a company was founded by raising the capital of four persons, the nobleman Mikalojus Pranciškus Rekošas being one of them, incorrectly identified in the historiography as the founder and first owner of the factory. The press of Vilnius, Riga and the Kingdom of Poland of that period published a great deal of promotional articles initiated by Heidukevičius. After his death in the spring of 1864, a director was hired by the joint owners of the company and the factory was renamed ‘Minerva.’ Rekošas took over the factory by unspecified means after the deaths of two other partners in 1865 and 1870 and the capital injection of his younger brother, Vincentas Samuelis Rekošas. The changes in the composition of the company and in the ownership of the factory are also reflected in the surviving attributive inscriptions on the artefacts of the old necropoli.

Gauta / Received 2023 02 22
Priimta / Accepted 2023 11 28